

ÄN JAG DÅ? – RASISMER OCH INTE BARA RASISM

Debatter om rasism och antirasism väcker moraliska frågor hos oss själva, samtidigt som vi ofta talar förbi varandra. **Anders Hellström** reder ut begreppen.

Text: Anders Hellström

Begreppet rasism väcker känslor. Rasist används ofta som ett skällsord för någon som man inte tycker om. Om en händelse betraktas som rasistisk är det ett exempel på något som ofta eller alltid ogillas. Rasism som begrepp förknippas med en idéströmning som var falsifierad i forskningen redan när **Hitler** kom till makten 1933. Så även om personer, rörelser eller partier idag stolt kan deklarera att de är antirasistiska råder det ingen motsättning mellan att både vara antirasist och rasist på samma gång.

Hur går det ihop? För det *första* står vi här inför en betydande begreppsförvirring. Istället för att tala om en rasism vill jag här lyfta fram att vi här talar om olika rasismer.

Den antirasistiska kampen beror följaktligen på vilken rasism vi utgår från, vad vi kämpar mot. Begreppsförvirringen kan på ett sätt verka betungande; jobbig. Såklart hade det på många sätt varit lättare om det funnits en given definition att utgå från. Men så är inte fallet. Rasism kan kopplas både till historiska erfarenheter av exempelvis ett skevt förhållande mellan vita och svarta eller till kolonialismen. Det kan också kopplas till vår samtid. Det kan kopplas till och skiljas från ett begrepp som "rasialisering" och ta sig uttryck i en omfattande diskrimineringsapparat. Problemet med det senare är uppenbart. Du vet redan vad du letar efter så därför blir resultaten av din empiriska undersökning en bekräftelse på dina initiala förutsägelser, som baserar sig på fördomar.

En lösning skulle kunna vara att undvika begreppet helt och hållet. Istället kan man då uppfinna nya eller nygamla begrepp för att beskriva kulturessentialism eller skillnadstänkande. Vanligt idag är att man talat om kulturrasism istället för biologisk rasism. Istället för att hierarkiskt skilja raser eller mäta skallar så talar man idag om skillnader mellan kulturer, eller civilisationer som oöverbryggbara; att kulturer skulle vara givna av naturen.

Ett annat förslag är att istället för att förkasta begreppet, vitalisera det i syfte att reda ut vem som är rasist och vem som inte är det; vad som är rasistiskt och vad som inte är det. En uppenbar skillnad är mellan de som anser att individer kan vara rasistiska överhuvudtaget eller om vi dagligen verkar i, och är produkter av, strukturer som är mer eller mindre rasistiska; att själva moderniseringsprocessen och vår historia är präglad av ett rasistiskt tänk. Detta tänkande har yttringar idag; att exempelvis den koloniala erfarenheten gör

att den postkoloniala situationen både här och där påverkas av historiskt ojämlika relationer mellan de koloniserande och de koloniserade.

Begreppsförvirringen leder till att antingen blir ingen rasist eller så blir alla det. Populärt talar man om "omvänd rasism" eller rasism mot svenskar. Det här är problematiskt. Omvänd rasism riskerar lätt att sammanblandas med allmän kränkthetssjuka. Det vittnar om en omfattande narcissism och landar i frågan, *men jag då?* Det kan antingen handla om ett resonemang om hur minoritetsgrupper agerar rasistiskt mot andra minoritetsgrupper eller att du själv som etniskt svensk drabbas av allehanda oförrätter. Det här är att blunda för de historiska orättvisor som majoriteter har utsatt minoriteter för. Det är också att säga att rasism inte finns idag. Och om det finns sker det där, aldrig här. Framförallt så är det någonting som jag absolut inte är.

Att erkänna sin del i en förtryckande struktur är jobbigt.

Resonemanget riskerar leda till en omfattande färgblindhet och en brist på lyhördhet, inte minst i relation till dig själv och ditt sätt att vara på. Att erkänna sin del i en förtryckande struktur är jobbigt. Det får betydande effekter på vem du är och vad du gör i relation till din nära omgivning, både på jobbet och i hemmet. Jobbigt. Jovisst, men i egenskap av att vara en människa i samhället har vi en gemensam skyldighet att reflektera över oss själva och hur vi förhåller oss till andra. Även om det kan vara jobbigt. Även om det stör oss.

Ett första steg är att undvika färgblindheten och slentrianmässigt anamma idén om rasism som någonting som står utanför oss själva, som någonting som hände innan eller där,

men aldrig här och nu. Det handlar också om att överbrygga sin egen narcissism och undvika att bagatellisera sin egen roll i en förtryckande struktur. Om det ena inskränker betydelsen av rasism till biologisk rasism så handlar det andra om att hela tiden projicera rasism till någon annan; att rasism till exempel framförallt skulle vara en omvänd rasism.

Att rasism kan betyda olika saker är inte automatiskt ett tecken på ett misslyckande för vetenskapen. Istället är det fruktbart att gå från rasism till rasismer för att då också öppna upp för flera tolkningsmöjligheter. Förvirringen kvarstår, men begreppet är dynamiskt och kan näppeligen reduceras till biologisk rasism eller omvänd rasism. Det är helt enkelt fel.

För det *andra* lider begreppet rasism av en betydande översättningsproblematik. Återigen innebär det här inte att begreppet automatiskt bör överges, men att översättningsproblemet manar till ödmjukhet.

I samband med att det grekiska riket och senare romarriket expanderade är det intressant hur Europa utan att vara i centrum i världen, likväl kunde beskrivas som ett sådant. I en Eurocentrisk (med Frankrike i centrum) tolkningsram kunde exempelvis folket i norr associeras med karaktärdrag som mod och krigsbenägenhet. Det kalla klimatet hade gjort

Ett första steg är att undvika färgblindheten och slentrianmässigt anamma idén om rasism som någonting som står utanför oss själva, som någonting som hände innan eller där, men aldrig här och nu.

de sådana, enligt denna syn. Men de var oreflekterade och kort sagt lite dumma och ociviliserade. Folket i söder (från Asien) var däremot, enligt denna åskådning, smarta, men lata. I mitten befann sig det Europa som kunde stoltsera med en folkstam som var både smart och modig.

Föreställningar om ursprung skiljer sig åt i tid och fyller således olika politiska syften. Den här conceptualiseringen kan dels motivera en uppdelning av den rika delen av världen har en plikt att hjälpa den fattigare delen och dels också motivera varför den "bästa" folkstammen härrör från medelhavsregionen. Vad vi kan se av denna uppdelning är att folket i norr anses som lite korkade, medan det motsatta gäller för de i syd. Möjligen skulle man kunna hävda att föreställningar om det motsatta förhållandet dominerar idag.

Dylika historiska exerciser har dock begränsad nytta. Det är som att beskylla **Isaac Newton** för atombomben, eller filosofen **Immanuel Kant** för uppkomsten av rasbegreppet. Det blir lätt anakronistiskt.

Rasismen utvecklas på olika sätt och betyder olika saker i olika historiska kontexter. Antisemiter hävdade till exempel

inte att judarna som grupp var intellektuellt underlägsna, men att de var oförmögna att bli en del av den tyska folksjälen. Amerikanerna ansåg å sin sida att afrikanerna var odugliga på alla viktiga områden. Diskriminering var en logisk konsekvens av rasförtrycket, men den baserades på två diametralt motsatta föreställningar, dels i en myt om att afroamerikaner var underlägsna den vita folkstammen och icke-progressiva till sin natur medan judarna i Tyskland gjordes till symboler för omfattande och skrämmande förändringar.

Vad är då lösningen? Jo, det här innebär att när begrepp som ras eller rasism överförs från en kontext till en annan har de olika betydelser. Vithet betyder en sak i USA och en annan i Sverige. Det här betyder inte att rasism som begrepp måste överges, men att vi måste vara ödmjuka inför översättningen av begreppet från ett sammanhang till ett annat.

I konkreta studier av rasism är det möjligen nödvändigt att fokusera på så kallad bindestrecksrasism, att rasism i ett sammanhang ska studeras i anslutning till det fenomen, tid och plats som fokuseras på; exempelvis vardagsrasismen i Sverige, rassegregationen i den amerikanska södern eller antisemitism kopplat till det tredje riket.

Det finns inte en rasism, utan flera olika rasismer. Det här är ingen katastrof, utan tvärtom en början för reflektion och diskussion kring vilka vi är och vill vara i relation till de andra; hur vi kan och vill leva tillsammans i olikhet.

Den antirasistiska ambitionen har alltså att göra med hur vi definierar rasism. Frågan vem som är rasist riskerar leda till dels en begreppsförvirring kring vad rasism är och dels till en situation där fokus istället läggs på vem som hamnar på "rätt" sida och inte vad som sägs och görs. En slutsats är att rasism som handling är ett viktigt studieområde, kognitiva aspekter är ett annat.

Frågan om rasism manar till reflektion och ödmjukhet bortom våra narcissistiska jag. Antirasism är en uppmaning till empati, att våga vara sårbara för vilka vi är och vill vara i relation till de andra.

Anders Hellström, docent i Statsvetenskap vid migrationsforskarinstitutet MIM vid Malmö högskola. Han är aktuell med boken *Trust Us* och har jobbat med rasismbegreppet för Forum för Levande Historia.